

С. Я. Лихова,доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4755-7474>**В. П. Сисоєва,**кандидат юридичних наук
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1673-3682>

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Теоретичне підґрунтя кримінально-правової доктрини є важливим чинником існування та розвитку кримінального права як галузі права. І для теорії, і для практики залишається актуальним питання дотримання принципів кримінального права. В цьому аспекті виникає слушне питання – що саме розуміється в доктрині кримінального права під терміном «принципи». Загальнофілософське визначення принципів як головних, найважливіших тверджень навряд чи вирішить проблему застосування цього терміну в галузі кримінально-правових відносин. Однак судові інстанції найвищої ланки, в тому числі – Конституційний Суд України, часто у своїх рішеннях спираються саме на кримінально-правові принципи. На жаль, чинне кримінальне законодавство не містить їх визначення, що залишає відкритим питання конкретизації принципів кримінального права.

Актуальним та вчасним дослідженням у цій сфері є монографія О.С. Олійник «Принципи кримінального права: поняття, система та значення»¹, у якій авторка проводить теоретико-правове дослідження принципів кримінального права та визначає їх місце в кримінально-правовій доктрині.

У першу чергу, слід відмітити логічну послідовність дослідження питань, що зазначені у монографії. Авторка починає дослідження із визначення методологічних засад та визначення категоріального апарату. О.С. Олійник слушно звертає увагу, що відсутність нормативної регламентації принципів кримінального права породжує закономірні питання і суперечки в науковому співтоваристві, також принципи як правове явище мають динамічний характер, змінюються в часі та пронизують переважну більшість положень про кримінальну відповідальність. Дослідження ґрунтується на роботах таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як В.К. Бабаєв, П.С. Берзін, А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, В.М. Кудрявцев, Н.О. Лопашенко, В.О. Навроцький, А.А. Піонтковський, А.В. Савченко, М.І. Хавронюк тощо.

Рецензована монографія складається зі вступної частини, п'ятих розділів, що містять вісімнадцять підрозділів, висновків та чотирьох додатків, що зумовлює послідовний розгляд конкретної кримінально-правової проблеми та обґрунтовує запропоновані шляхи їх вирішення. Вступ до монографії містить обґрунтування актуальності визначення принципів кримінального права; перелік науковців, на роботи яких спирається дослідження; визначення об'єкта і предмета дослідження та сфери застосування його результатів.

У першому розділі рецензованої монографії «Методологічні, понятійно-категоріальні та історико-правові засади принципів кримінального права», що складається з чотирьох підрозділів, проаналізований методологічний інструментарій дослідження принципів кримінального права, визначені поняття та загальна характеристика принципів права, розглянуті історико-правові джерела походження принципів кримінального права. Авторка досить вдало обрала комплекс методів наукового пізнання, зокрема, вона використовує діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, догматичний, системний, соціологічний, статистичний, юридичної герменевтики, синергетичний, моделювання методи. Використання вказаних та інших методів забезпечило надійність методологічного інструментарію дослідження.

¹ Олійник О.С. Принципи кримінального права: поняття, система та значення: монографія. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права. 2020. 544 с.

Заслуговує на увагу авторське визначення принципів кримінального права: це основоположні відправні ідеї буття кримінального права, які виражають найважливіші закономірності та підвалини цієї галузі права відповідно до існуючого типу держави і права, реалізують її завдання, є однопорядковими із сутністю права та включають його головні риси (ознаки), вирізняються універсальністю, абстрактністю, загальнозначимістю, здатністю до розвитку (динамічністю), найвищим рівнем імперативності, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу.

В другому розділі монографії «Система принципів кримінального права» авторка досліджує наукові підходи до систематизації принципів кримінального права. О.С. Олійник вважає, що оптимальним є виділення таких груп принципів кримінального права: загальноправові, галузеві (спеціальні), міжгалузеві, інституційні та міжінституційні. В межах другого розділу проаналізована кожна з вищезазначених груп принципів кримінального права та обґрунтована доцільність саме такої їх класифікації.

У третьому розділі монографії «Принципи кримінального права в законодавстві зарубіжних країн та нормах міжнародного права» здійснений аналіз норм кримінального законодавства більше ніж двадцяти зарубіжних країн та Римського статуту Міжнародного кримінального суду. О.С. Олійник звертає увагу, що англо-саксонська (англо-американська) та романо-германська системи права щільно взаємопов'язані та взаємообумовлені до такої міри, що практично є джерелами (прикладми) одна до одної, водночас для мусульманської правової системи характерне розв'язання судами справ, за наявності прогалини в законодавстві, відповідно до принципів шаріату.

Авторка слушно зауважує, що в кримінальному законодавстві більшості зарубіжних країн, так само як і в Україні, не закріплені принципи кримінального права та не розкривається їх зміст. Водночас, у деяких країнах ці принципи закріплені в окремих статтях кримінальних кодексів та є досить конкретизованими (зокрема, це є характерним для кримінальних кодексів пострадянських держав/країн СНД). Аналізуючи норми міжнародного права, О.С. Олійник пропонує застосування такого правила: «Принципи українського кримінального права – це аналоги міжнародно-правових ідей, пристосовані до національної правової системи».

Четвертий розділ монографії «Особливості врахування принципів кримінального права у змісті різних елементів механізму кримінально-правового регулювання та їх функціонування» присвячений впливу принципів кримінального права на кримінально-правові відносини. Авторка звертає увагу, що основу кримінально-правових відносин становлять переважно загальноправові та галузеві принципи кримінального права, а втілення і реалізація інституційних і міжінституційних кримінально-правових принципів відбувається по мірі розвитку таких відносин.

П'ятий розділ монографії «Значення принципів кримінального права для застосування актів кримінального законодавства» – остання, але надзвичайно важлива для практики частина дослідження. У цьому розділі авторка досліджує вплив кримінально-правових принципів на подолання колізій та прогалин у кримінальному законодавстві України, а також звертає увагу на вплив принципів кримінального права на рішення Конституційного Суду України.

Монографія О.С. Олійник є значним внеском у вирішення складних теоретико-прикладних проблем кримінального права України. У монографії містяться додатки, які підкреслюють основні положення дослідження. Варто звернути увагу на виключно теоретичну та практичну значущість Аналітичної довідки за результатами вивчення 217 рішень Європейського суду з прав людини в контексті особливостей визначення принципів кримінального права – ці матеріали навіть розширюють межі об'єкта вивчення та є самостійним емпіричним дослідженням.

Теоретичні обґрунтування, висновки і пропозиції становлять значний інтерес як для юридичної науки, так і для практичної діяльності правоохоронних та судових органів.

Зміст монографії дає підстави вважати, що О.С. Олійник детально визначила місце та роль принципів кримінального права у сучасній вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Враховуючи дискусійний характер питання закріплення у новому КК України принципів кримінального права, вважаємо, що пропозиції та наукові доробки О.С. Олійник є слушними та вчасними, а також такими, що заслуговують на увагу робочої групи розробників нового КК України.